

Jurreit. – New York: Farrar Straus Giroux, 1982. – 376 p.
6. Чабан В. Отча земля Загорів [Текст] / В. Чабан, М. Маначинський. – Вид. 2-е., доп. – Львів, Кобзар, 2005. – 216 с.
7. Бойко О. Д. Історія України [Текст]: посібник / О. Д. Бойко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 656 с.
8. Принс Г. Усна історія [Текст]: историческая литература / Г. Принс // Нові перспективи історіописання / Ред. П. Берк. – К.: НІКА-Центр, 2004. – С. 149–193.
9. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка...
10. Грінченко Г. (Авто) біографічне інтерв'ю в усноісторичних дослідженнях: до питання про

теорію нарративного аналізу [Текст] / Г. Грінченко // Схід-Захід. Історико-культурологічний збірник. Випуск 11–12. Усна історія в соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченка та Г. Грінченко. – Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. – С. 59–76.
11. Бриндза В. Українські покоління ХХ століття [Текст] / В. Бриндза // Незалежний культурологічний часопис «І». – № 24 (2002). – С. 6–14.
12. Документальна пам'ять: работа с семейным архивом [Електронний ресурс] // <http://urokiistorii.ru/history/routine/2009/12/semeiny-arkhiv>
13. Принс Г. Усна історія...

Олена Пономаренко

Роль жінки у вітчизняному соціокультурному просторі: ретроспективний огляд

Дана стаття присвячена аналізу пам'яток народної мудрості та слов'янських міфів, що висвітлюють традиційну роль жінки та її місце у вітчизняному соціокультурному просторі, яке вона посідала з давніх-давен.

The article is devoted to the analysis of the memorials of national wisdom and Slavic myths, which highlight the traditional role of the woman and her place in the native socio-cultural sphere, which she took since the ancient time.

В Україні, на відміну від багатьох інших країн світу, жінка з давніх-давен посідала почесне місце у соціокультурному просторі, що знайшло своє відображення у народній мудрості, у слов'янській міфології, у суспільно-політичному житті, зокрема, доби Київської Русі.

Сьогодні актуальними є дослідження проблеми статі й жінки. У їх межах піднімаються надзвичайно гострі проблеми, пов'язані з жіночим питанням. Зокрема, інтерес викликає переосмислення ролі жінок та ролі чоловіків, у т. ч. – соціальної. У зв'язку з цим вважається доречним і доцільним звернути свій погляд у сиву давнину з метою усвідомлення тієї ролі, яка відводилася жінці нашими пращурами. Дослідження у зазначеному ракурсі й складає *основну ціль* даної статті, у межах якої будуть проаналізовані пам'ятки народної мудрості та слов'янські міфи.

Так, не випадково скарбниця народної мудрості сповнена приказками і прислів'ями, які чітко фіксують ставлення наших пращурів до жінки – жінки-берегині, жінки-матері. Адже прислів'я і приказки є найдавнішими жанрами усної народної творчості, що втілили у собі життєвий досвід народу. Вивчаючи прислів'я і приказки, ми маємо змогу прослідкувати процес формування поглядів наших предків на навколишній світ, історію і політику, мораль і етику, у т. ч., зрозуміти, яким було положення жінки у давньому слов'янському середовищі.

Зокрема, висвітлюють роль жінки вітчизняні

прислів'я, що розгортаються у площині моралі. Ці перлини народної мудрості, на мою думку, доцільно класифікувати наступним чином:

1) прислів'я, що акцентують увагу на традиційній ролі *жінки-матері*: «Одна мати вірна нарада», «Нема того краму, щоб купити маму», «Матері ні купити, ні заслужити», «Нема у світі цвіту цвітшого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки», «На сонці тепло, а біля матері добре», «Отець умре – то півсироти дитина, а мати – то вже цілая сиротина» [4, с. 31 – 32], «Дорогая тая хатка, де родила мене matka» [4, с. 64];

2) прислів'я, що акцентують увагу на традиційній ролі *жінки-порадниці, жінки-берегині лад, спокою й добробуту у родині*: «Нема вірнішого приятеля, як добра жінка», «Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад», «Чоловік у домі – голова, а жінка – душа» [4, с. 33];

3) прислів'я, що акцентують увагу на традиційній ролі *жінки-господині*: «Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче», «Господар без жінки, як без очей», «Од господаря повинно пахнути вітром, а од господині – димом» [4, с. 61], «Без господині хата – що день без сонця», «Господиня три вугли в хаті тримає, а господар лиш один» [4, с. 62], «Хата господинею красна» [4, с. 64].

Відзначене лагідне й шанобливе ставлення до жінки в цілому позначилося на світогляді давніх слов'ян, які підносили її до рівня божества як матір і продовжувачку Роду, у зв'язку з чим насилля над жінкою було неприпустиме. Значуща роль жінки у давньослов'янському середови-

щі підкреслювалася тими жіночими божествами, яких вшановували усі слов'яни. При цьому слід відзначити, що більшість слов'янських богинь корінням своїм сягають трипільської культури. «Вони, – відзначає М. Іванченко, – як завжди, заопікувалися переважно долею жіноцтва, хоч пошановували їх усі поселяни» [2, с. 91].

Так, священною у слов'ян була Земля-Матір – Годувальниця й Рожаниця. Саме її берегли, славили й захищали наші пращурі, не шкодуючи крові. У свою чергу, М. Іванченко вважає, що саме трипільська землеробська богиня Матір Сира Земля є прообразом славнозвісної богині Макош (Мокош, Мокоша, Мокуша), що згідно з віруваннями східних слов'ян опікувалася родючістю, жіночими роботами та дівочою долею, була помічницею прядильниць.

І. І. Срезневський акцентує увагу на етимології імені богині, наголошуючи на тому, що давньослов'янське слово «къш» означає «жереб». У свою чергу Б. Рибаків, робить висновок, згідно з яким ім'я «Макош» складається з «Ма» (матір) і «кош» (жереб), відповідно до чого дослівно виходить: «Матір щасливого жереба», іншими словами, богиня Удачі, Долі (порівняймо значення: жереб, доля).

У XII ст. Макош поступилася місцем своїй доньці П'ятниці, що опікувалася полем, худобою й торгівлею.

Практично забутим до недавнього часу був образ Матері-Сва-Слави – Прародильниці усіх слов'ян, Всезагальної Матері¹, відомості про яку містить «Велесова книга». Згідно із зазначеним першоджерелом Матір-Сва-Слава постає у образі Птиці, котра, наче турботлива Мати, принесла своїм дітям-слов'янам небесний вогонь на власних крилах. Вона уособлювала активну енергію дії, виступала тією рушійною силою, що була двигуном наших героїв-пращурів, які відстоювали права і честь саме її дітей на власній Землі. Сучасні дослідники «Велесової книги» Валентин і Юлія Гнатюк вважають, що «по своей сути МАТЕРЬ-СВА-СЛАВА – ЭТО ВОПЛОЩЕННЫЙ В ОБРАЗЕ ПТИЦЫ СИМВОЛ ЧЕСТИ И СЛАВЫ РУСИ» [1, с. 40], який є гармонійним поєднанням особистого і загального, слави як окремої людини, так і всього народу.

Зупиняють свою увагу вітчизняні дослідники і на близькому до Матері-Сва-Слави образі Берегині, що також згадується у «Велесовій книзі». Мета її полягала у збереженні пам'яті про національні традиції, образ життя, подвиги русів. При

цьому у порівнянні з образом Матері-Сва-Слави образ Берегині позначений певною пасивністю, що однак ніяким чином не зменшує ролі жінки-берегині, у тому числі – берегині домашнього вогню, котрий свято шанували на Русі.

Доречним буде наголосити на тому, що слов'яни, відповідно до їх світогляду й практичної життєдіяльності, – це діти Сонця. Підтвердженнь цього багато у слов'янській міфології. Зокрема, сама Матір-Сва-Слава була своїм оперенням подібна до Сонця. Читаємо у «Гімні Матері-Сва-Славі»: «...И сияешь, как Солнцедарь, и по колу идешь за Солнцем...» [1, с. 145].

Іншим маловідомим і маловивченим жіночим образом небесного світила – Сонця є Панна-Сонце, що несе людям й природі живильне тепло і світло (опис її міститься у колядках та веснянках, згадується у дослідженнях І. Нечуй-Левицького тощо).

Богинею весни й кохання, шлюбу та весіль була Лада, до якої зверталися з проханнями про родинне щастя та злагоду, про дощ та врожай, просили про допомогу при перших сходах посіяного та на початку колосіння нив.

Слід відзначити, що слов'янська міфологія відобразила у собі особливість категорії парності, що позначилося на культурах різних парних божеств, зокрема відомі божественні пари сімейного типу: Отець-Сварог – Мати-Земля, Перун – Перуниця, Купало-Купальниця, Лад – Лада.

Зупинімося на останній парі. Образ Лади відомий і у чоловічій формі – Лад, Ладо (бог одруження, весілля). Окрім того, у веснянках зустрічаємо також: дід-Ладо, див-Ладо. У загальному вигляді див – це міфічний дух, у зв'язку з чим Б. Лобовик припускає, що Лада виступає у ролі «духа-провісника, розпорядника доброго й лихого» [3, с. 33].

Дослідники в цілому по-різному тлумачать: хто такий див? Так, І. Огієнко вважав, що це божок, М. Сумцов та Є. Анічков – лісовик. Крім того, побутують точки зору, що це або дракон, або змії, або лиховісний птах, пугач тощо. Б. Лобовик продовжує свої міркування наступним чином: «А чи не справедливішим було б вважати, що образи дива і Лади репрезентують різночасові й стадіальні метаморфози надприродного: див як дух-перевертень (тобто більш ранній різновид демоністичного); див і Лада як синкретизоване ціле, як дух в образі матері-благодійниці, що оберігає посіви й дає лад у сім'ї (тобто більш пізній різновид демоністичного); нарешті,

¹ Означальний займенник «сва» має значення «вся», «всеохоплююча», «всезагальна». Порівняймо: Сварог – Сва-рог – Всезагальний бог, Творець усього суцього.

Ладо як антропоморфний бог-дух, розпорядник природних явищ і деяких соціальних сфер (зокрема добробуту, кохання), але не творець людини та її довкілля, не кажучи вже про більше?» [3, с. 33 – 34].

Наведеним у статті переліком слов'янський пантеон жіночих божеств, безумовно, не вичерпується. Однак розглянутого матеріалу достатньо, щоб зробити певні узагальнення й висновки.

Так чи інакше, але наші пращури відали про гармонію у космосі й самі гармонійно вписувалися у природне середовище, яке вже саме по собі було Храмом. Між іншим, йдеться про Храм Природи, у якому Людина органічно посідала своє місце. При цьому гармонійним було поєднання чоловічого і жіночого начала, у єдності яких жіноче визначалося роллю берегині й хранительки, родючості й Життя в цілому.

Таким чином, розповсюдження нової віри – християнства – на Русі відбувалося вже у сформованому світоглядно-культурному просторі й було б неможливим без процесів його пристосування до багатого духовного джерела слов'янського світу. Цей процес наслідком своїм мав те, що близькі й зрозумілі людям божества змінили лише свої імена, сутність же їх збереглася практично незмінною. Наприклад, богиня Долі – Макош, що пряла нитку людського життя, була заміщена пряхою, що так само слідує за жіночими роботами, св. Параскевою (П'ятницею: згадаймо, що саме так звали доньку богині). І таких прикладів безліч.

Загальновідомим є факт, що, будучи не в змозі перемогти у боротьбі з народними святами й традиціями, християнство пішло на ком-

проміс, замінивши давні слов'янські божества християнськими святами, звівши християнські церкви на місцях капищ тощо. Збереглося й шанобливе ставлення до жінки, сповненої Мудрості й жаги до Життя, жінки-берегині, жінки-Матері, лагідної й спроможної прийняти справедливе рішення, надихнути на героїчний подвиг й перемогу, як свого часу це робила, наприклад, Матір-Сва-Слава. Світло й тепло праслов'янських жіночих божеств у християнські часи асимілювалося зі світлом і теплом Богородиці – захисниці усіх нужденних і праведних. А чи енергія Слави Христа, що дарує вічне життя, не подібна до енергії дій Матері-Сва-Слави? А чи не схоже просвітління святих і мучеників, які прилучилися у своєму земному подвигу до Слави Христа, до того просвітління, до якого прагнули наші предки, що спрямовували себе до випромінювання світла власної Душі за принципом Сонця, оскільки всі вони вважали себе дітьми Сонця? – Відповідь очевидна.

Перспективи. Дана стаття у подальшому послугує підґрунтям для дослідження, націленого на з'ясування ролі жінки у вітчизняній історії.

1. Гнатюк Ю. В., Гнатюк В. С. Славянський ведимизм. Нумерологія / Ю. В. Гнатюк, В. С. Гнатюк. – М.: Амрита-Русь, 2008. – 160 с. **2.** Іванченко М. Г. Дивосвіт прадавніх слов'ян / М. Г. Іванченко – К.: Радянський письменник, 1991. – 171 с. **3.** Лобовик Б. Вірування давніх українців та їхніх пращурів / Б. Лобовик. – К.: Український центр духовної культури, 1996. – 48 с. **4.** Скарбниця народної мудрості / Упоряд. Т. М. Панасенко. – Харків: Фоліо, 2007. – 286 с.